

Lapinkoira.

Vähäporoiset metsä- ja kalastajalappalaiset eivät ennen vanhaan käyttäneet paimennukseen ensinkään koiraa, päinvastoin sarvipäät sitä pelkäsivät. Heillä oli yksinomaan metsästyskoiria, jotka olivat tarpeen varsinakin peuranpyynnissä (vainu- eli »vetokoira», I. *kessē-pēnnuw*). Samanlaatuinen koira saattoi kelvata linnun, oravan ja saukon pyyntiin, jopa karhunajoonkin, jos se oli leveärintainen, siis voimakas, sekä luonnoltaan äkäinen ja rohkea. 1600-luvulla kirjoitettiin Uumajan-Lapista: Lappalaiset ostavat metsästyskoiria talonpojilta tai kasvattavat niitä itse. He omistavat kauniita karhu-, peura-, saukko- ja näätäkoiria; hinta on 2—3 riikintaalaria kappaleelta. Jotkut koirat pysäyttävät peuran tasaisella kentällä lappalaisen ammuttavaksi. Tornion-Lapista kerrotaan talvisesta peuranpyynnistä: vahva koira tappaa yksinään peuran purren tältä kurkun poikki.¹ Inarissa käytettiin peurakoiraa vielä viime vuosisadalla. Se osasi erottaa peuran ja poron jäljet toisistaan ja vainusi riistan jo peninkulman päästä. Syksyllisessä »uutopyynnissä» metsämies talutti koiraansa nuorasta. Saatuaan vainun koira alkoi vetää isäntäänsä peuroja kohti. Lähemmäs tultua mies pani sen päähän nahkaisen, pussimaisen kuonokopan, »umuksen» (P. *vuonás*, I. *ūmás*, Ko. *ōmás*), joka peitti koko pään ja silmät estäen koiraa haukkumasta; umuksessa oli kaksi sierainreikää ja se sidottiin kiinni niskasta. Kun peurat saatiin näkyville, mies sitoi koiran

Lyhennyksiä: E. = Enontekiö, I. = inarinlappi, Ko. = koltanlappi, P. = pohjoislappi (Ruijan, Enontekiön, Utsjoen ja Inarin porolapin murteet; milloin ei paikkaa erikseen mainita, tarkoitetaan lähinnä viimeksimainittua), U. = Utsjoki.

¹ NIURENIUS Lapplandia, s. 16; LUNDIUS Descriptio Lapponiæ, s. 40; TORNÆUS Berättelse om Lapmarckerna, s. 57.

kiinni puuhun tai pensaaseen taakkaporojensa luo ja lähti itse hiipimään ampumatkalle 100—125 sylen päähän; pyssynä oli isoreikäinen »peuraväljä» eli »halvari» (*fälfår*). Jos peura vain haavoittui, laskettiin koira sitä pidättelemään.¹ Ruotsin lappalaisilla on paikoin, esim. Frostvikenissa, hirvikoiria, joiden avulla he hiihdättävät hirviä. He käyttävät karhunyppynnissä yleisesti koiraä ja pesällä talvisin että maastossa kesällä ja syksyllä.² Karhumaille tultuaan metsämies panee koiransa nuoraan ja sitoo suun, jottei se voisi haukkua. Sitten koira alkaa vetää häntä metsässä liikkuvaa, marjailevaa karhua kohti.³ Jokkmokin ja Kvikkjokin lappalaiset pyydystivät ennen majavia koiran avulla. Ahmaakin ajettiin joskus koiralla, joka karkoitti sen puuhun. Tornion- ja Luulajan-Lapissa saadaan koiran avulla yleisesti satainhanhia ja -joutsenia; ennen tämä oli tapana Piitimen-Lapissakin. Ruotsin lappalaisten peura-, hirvi- ja karhukoirat olivat samaa rotua kuin porokoiratkin⁴. Toisin kuin maataviljelevät naapurikansat, lappalaiset eivät ole vanhastaan pyytäneet metsälintuja haukkuvaa koiraä käyttäen.

Nykyään lienevät edellämainitut koirat vähissä Ruotsin-Lapissakin. Sen sijaan porokoiria tavataan kaikkialla yleisesti; ne ovat olleet porolappalaisille jo muinaisajoista saakka välttämätön apu, sillä ilman niitä tokkaa tuskin voisi pitää koossa. »Porokoirat» (*pöazzo-* eli *oamepeäná*) ovat miltei yksinomaan lapinrotua, hieman suomalaista lintukoiraä isompia⁵ — koltilla tämän kokoisia tai pienempiä, ehkä niukan ruokinnan vuoksi⁶ —, vähän suurempihäntäisiä, mutta tavallisesti pystykorvia; kuono on suippo, lyhyehkö, ruho laiha, mutta jäntevä ja voimakas, raajat hoidat, karvat pitkähköt. Lännessä, porolappalaisilla, koirat muistuttavat melkoisesti Tytär- ja Suursaaren hyljekoiria, joilla tosin korvankärki taipuu alaspäin, idässä, kalastajalappalaisilla, taas suomalaista pystykorvaa muuten paitsi väriltään. Luonnostaan hännättömiäkin koiria tavataan, esim. kaikissa maamme lappalaispitäjissä, mutta niiden juoksu ei ole varmaa, etenkin pimeällä. Rintava koira on hyvä laukkomaan syvässä lumessa, se ei kompuroi, kuten ahdasrintainen, jolla jalat ovat liki toisiaan. Musta tai tumma väri on hyvä, »väkevän luonnon merkki»,

¹ Vrt. J. FELLMAN Anteckningar I, s. 59.

² EKMAN Norrlands jakt och fiske, ss. 40, 65, 70, 268.

³ v. LINNÉ Iter Lapponicum, s. 164.

⁴ Ekman, ss. 126, 189, 215, 268.

⁵ J. Fellman, Anteckningar I s. 635: Lappalaisten koirat ovat pienempiä ja säveämpiä kuin suomalaisten uudisasukkaiden karhu- ja metsäkoirat.

⁶ Vrt. Sama, I, s. 594: Venäjänlappalaiset kohtelevat huonosti koiriaan. Samaa väittää DRAKE, Västerbottenslapparna s. 50, Jällivaaran ja Arjeplogin lappalaisista.

vatsanalus saa silti olla vaaleampi. Ruskeaa väriä ei pidetä yhtä hyvänä — sitä poro ei pelkää, »luulee ketuksi» — ja valkoista poro taas oudoksuu. Kirjaviakin koiria näkee joskus. Emän sukupuu riittää koiralle, mutta parempi on, jos isäkin tiedetään hyväksi.

Narttu penikoi (*tšivlgáh*) yleensä kahdesti vuodessa; pentuja on 4—7 kpl. Ne makaavat taljalla kodan oikeassa oviloukossa. Pentuetta kasvatetaan 6—9 kuukauden vanhaksi, johon mennessä eri yksilöiden ominaisuudet jo käyvät ilmi. Porokoiriksi valitaan tavallisesti uroksia. Kelvollisen pennun merkkejä ovat Suomen-Lapissa: leveä rinta ja lavat, paksu kaula, maha pieni, takaruumis soukka, tukevat, ei varsin pitkät jalat, leveät kápälät, takajaloissa liiakynnet, korkea, suippeneva päälaki, suora kuono — käyränokkainen on vasansyöjä —, nokanpää aina kostea, tumma väri (ei aivan musta, E.) tai päistärkarva. Muita tunnuksia: leuan alla erivärinen karva kuin muualla ja kitalaessa tumma täplä (*tierld^e*) tai väriltään muusta suusta erottuva kohta; pentu ei vingu, jos sitä nostaa niskasta; on säärevä, ei varsin leveärintainen (Ko.); jyrssi usein puuta huvikseen (I., por.); pesyeessä päällimäisenä pysyttelevä on hyvä juoksemaan (I., kal.); selälleen käännettynä vierähtää heti kyljelleen (por.). Paikoin pidetään parhaana ensiksi syntyvää urospentua. Tornion-Lapissa pidetään hyvän pennun merkkeinä: se kiskoo ja puree »torkoja» (kodan lattiarisuja), on puuhakas, sillä on korkea esiintyöntyvä otsa, pieni peräreikä, pää kohtalaisen kokoinen, jalat eivät kovin lyhyet eivätkä karvat liian pitkät, jottei kulku lumessa käy hankalaksi. Äselessa koiran piti olla leveäkuonoinen, lyhyt- ja tukevajalkainen, keskikokoinen.¹ Jos pentueen jäsenet ovat hyvin samannäköiset, voidaan niiden korviin leikata pieni merkki, halkein, pistelys jne. (I., por.). Harvasta penikasta tulee ensiluokkainen; enin osa on liian »pehmeitä», osa taas ylen »kovia», s.o. pyrkivät käyttämään hampaitansa. — Muuttoretelle lähdetäessä asetetaan nuori pentue heinäsäkkiin, jonka ympärille voidaan panna vielä peski lämpimyiden vuoksi. Säkki saa sijansa usein emännän ahkion keulasta. Tornion-Lapissa onkin sananpartena: joka ei osaa kasvattaa koiranpentua, ei kelpaa emännäksi.²

Jotkut poromiehet koettavat jalostaa koirarotua välitsemällä hyviä siitosemiä — näiden arvo onkin suurempi kuin urosten. Tässä on sentään häirtana se, että väriin kiinnitetään paikoin liiaksi huomiota ja koiria tarvitaan kovin paljon. Hyvästä koirasta ei rahalla luovuta. Porokoiran työ on niin rasittavaa, ettei se pysy kauan kunnossa, tuskin enempää kuin

¹ DEMANT-HATT Med lapperne i højfeldet, s. 131; Drake, mts. 49.

² Demant-Hatt, s. 96.

3—4 vuotta »raavaaksi» tultuaan; kovassa työssä olevan koiran ikä laskeetaan 6—8 vuodeksi, hyvällä hoidolla se pääsee 10—12-vuotiaaksi.¹ Sen jälkeen porokoiralla huononevat jalat, pyyntikoiralla korvat ja vainu niin, ettei niitä kannata elättää. Sentähden kotakunnalla pitää olla aina kasvamassa uutta ainesta, 4—6, jopa 10—12 kpl. eri-ikäisiä yksilöitä; omistipa pari rikasta poromiestä kerrallaan peräti 15—17 koiraa.² Kullakin porohommiin pystyvällä henkilöllä, jopa tytöilläkin, on oma nimikkopiskinsä, joka tottelee yleensä vain häntä, vaikka koirat ovatkin oikeastaan isännän omaisuutta. Poika saa koiran heti, kun alkaa paimentaa, n. 14-vuotiaana. Asianomainen voi kiinnyttää koiran itseensä ruokkimalla ja hyväilemällä sitä; pentua ei kumminkaan saa paljoa silitellä, koska se muka siitä lakkaa kasvamasta. — Jos pennulle liiaksi puhelee, se käy vaateliaaksi. Pentua ei saa nostaa niskasta, luullaan sen olevan vahingollista, ei myös pyöritellä, koska pentu tulee siitä muka pureliaaksi.³ Toisen omistaman koiran voi suostuttaa siten, että antaa sille syötäväksi leipä- tai lihapalan, jota on hautonut vasemmassa kainalossaan (E.) tahi leivänpurun, jota on pitänyt sydämellään (I, por.; näin tulee tehdä kolmesti).

Ostokoiraa ei tarvitse pitää nuorassa kuin vuorokausi, jos porohommaa on tarjona, mutta muuten se lähtee etsimään entistä isäntäänsä. Tavallisesti pentu otetaan kuitenkin niin pienenä, että sen voi kasvattaa mielensä mukaan. Sellaisen penikan hinta on = »koipikuntura», 1/2-vuotiaan = »vuoneloruno», raavaskoiran = hyvä poro, vaikkei sitä aina myydä monestakaan porosta.⁴ Pentua ei pidetä kiinni, paitsi keväällä, jos se alkaa juosta metsälintujen ja jänisten perässä; syksyllä voidaan samasta syystä sitoa kalikka, »kulppo» (*tšullku*) sen kaulaan. Koira saa kotisiljossa opetella poroa haukkumaan; mies osoittaa kädellään ja hypähtää, jolloin pentu alkaa haukkua. Opetus (*oahpá^hteäbme, härji^hteäbme*) alkaa jo sen ollessa puolivuotias pitämällä sitä lumen tultua »oppaan» koiran mukana, esim. tokan laiduntaessa (*peäná^htih* 'paimentaa koiran kera'), joka päivä 1—2 viikon aikana; jos pentu on kauemmin harjautuneen koiran kera, se ei opi haukkumaan. Toiset eivät pentua alussa laske vanhan koiran mukaan, vaan harjoittaja voi jättää jälkimmäisen vaikkapa

¹ J. Fellman, Anteckningar, IV, s. 6: Koiran ikä on 8—10 v. Demant-Hatt, s. 194. Narttu saa elää kauemmin kuin uros.

² Äselessä oli varakkaillakin vain 4—5 koiraa (Drake, s. 50).

³ Demant-Hatt, mp.

⁴ Vrt. J. Fellman, IV, s. 5: Hyvän koiran hinta on paras härkä, hyvältä näyttävän pennun taas vaadin; P. LAESTADIUS Journal, s. 394: Koiran hinta on 1—2 poroa; Drake, s. 48: Koira maksoi hirvaan, parhaita ei myyty koskaan.

vartioimaan jotain pukinetta token laitaan, sitten sanoo »*viell'pu tsuöh*» ('pentu seh!') ja lähtee hiihtämään token laitaa, itse muka haukkuen hätäisenä ja yllyttäen (*kik'tálih*) pentua juoksemaan ja haukkumaan, sanoen *tsielá!* Tämä alkaa myös haukkua ja huomattessaan porojen pelkävän se innostuu, lähtee itsestäänkin menemään. Väsyttyään se asettuu token laitaan, uskaltamatta mennä keskemmas. Näin pentu tottuu muutamassa päivässä kulkemaan laitaa myöten. Luulajan-Lapissa voidaan menetellä seuraavasti. Nuori koira viedään pienen, hiljaisten härkien muodostaman token luo ja opetetaan kulkemaan laitaa myöten, haukkuen. Näin tehdään 3—4 kertaa; aina kun se palaa takaisin, sen käsketään tehdä työ uudelleen. Lopulta koira juoksee haukkuen ympäri token. Jos koira kykenee ajamaan tokkaa vähän isäntää kohden, tämä menee vähän kauemmas ja huutaa: *vuodjèl 'aja'*; näin menetellään yhä uudelleen.¹ — Älykäs pentu, joka näkee vanhan koiran »kääntävän» (*gor'gulih*) token, menettelee pian itsestään samalla tavoin; joskus kielletään (*šig'guh*) vanhaa koira ja annetaan pennun hääriä voimainsa takaa. On parempi, että se oppii itsenäisesti töihin, sillä kerrallaan on tavallisesti vain yksi koira tokassa. Kun koiran avulla porot käännetään pois niiden aikomalta suunnalta, menetelmä on *tság'gáh*, koiratta taas *tudásih*. — Pentua voidaan opettaa myös seuraavasti. Mies ajaa sen kanssa jonkin syrjässä olevan »parttion» luo, heittää kiinni nuoren poron ja kuljettaa sen esim. 1/2 pk:n päähän, laskee sitten irti ja käskää pennun seurata. »Kermikkä» juoksee parttiota kohti koira perässään. Perille tultua parttio lähtee toisten porojen luo — on »etsoaika» syystalvella — pennun seurattessa; niin joukko suurenee. Mies saapuu sinne pennun tietämättä, sitaisee pulkkansa perässä kulkevan »laitistusporon» kaulaan kellon ja lähtee ajamaan. Kellon äänen kuullessaan porot seuraavat perässä, ja väsynyt pentu liittyy joukon jatkoksi. Nyt ajetaan sinne, mistä kermikkä ja pentu laskettiin aluksi liikkeelle. — Kun pentu pannaan poroja kokoamaan (*tšohk'keh*), mieluummin siljossa (tai metsässä vähän lumen aikana), niin se ensimmäisellä kertaa laukkaa token läpi (*tšáá'dá'ih sídá*) ja halkaisee sen kahtia, saattaapa sen sekoittaakin (*moi'veh*). Sen väsyttyä pannaan vanha koira kokoamaan, jolloin pentu näkee, kuinka pitää menetellä. Kun poroja heitellään suopungilla, ei koira saa tulla ihmisten lähelle, vaan sen pitää pysytellä token laidassa — sille huudetaan: *pisu tobpe* ('pysy siellä') — valmiina tarpeen tullen kääntämään poroja. Jos pentu on oppimaton tai tekee väärin, sitä alussa torutaan, myöhemmin voidaan lyödä vitsallakin ja sitoa kiinni päiväkaudeksi. Jos koira ottaa luvatta lihapalan, sitä rangaistaan, ja

¹ PIRAK Johttee saamee viessoom, ss. 89, 90.

sitten sen eteen pannaan lihapala, johon se ei enää koskekaan. Pentua ei saa kovasti komennella (*šigkodih*), vaan ainoastaan kehoitella. Jos tiukasti ärjäisee, se voi säikähdyksestä kellahtaa kumoonkin, ja liiaksi komennellusta saattaa tulla »puupää» (*muorr-óai'vi*) joka ei piittaa mistään. Taa-joista lyönneistä se alkaa pelätä ihmistä. Pilattu koira, vaikka pysyykin miehen mukana, kaartelee näkymättömissä, käyden syömässäkin isännän nukkuessa, kun tämä on laittanut kupin valmiiksi. — Joka mies ei suinkaan pysty opettamaan koira, siihen vaaditaan synnynnäinen taipumus. Hyvälle harjoittelijalle annetaan koiran opetuksesta runovaadin. J. Fellman mainitsee Inarin kalastajalappalaisten saaneen 1820-luvulla sievoisia sivutuloja porokoirien kasvattamisesta.

Koira suhtautuu poroon yleensä tukeasti ja vihamielisestikin, jos paimennettava niskuroi. Koirat ovat myös keskenään epäsopuisia, milteipä samankin kotakunnan omistamat. Ärhenteleville ja tappeleville piskeille karjaistaan *huostok* tai *rasso-rasso* ('syyti')! Joskus ne täytyy hännästä kiskoer erottaa toisistaan, huutaen *hüh-hüh!* *Huos-ère* tai *h. ölgos!*, sanotaan koiralle, kun käsketään sen mennä tiehensä. Poro pelkää koira, varsinkin pimeällä sekä paksun lumen ja sääsken aikana. Nopeaa, kovaäänistä, »kovaa» koira (*kárrá peená*), joka voi näykätä kiinnikin tarpeen vaatiessa, poro ei uskalla vastustaa. Kuitenkaan ei »kusikas» (ihmisen virtsaa nauttiva poro) tai »rykivä» (kiimainen) hirvas väistä koira, vaan käy kimppuunkin. Pelottomin kaikista on vasonut vaadin, joka puskien karkoittaa äkäiseksi tuntemansa haukkujan lähettyviltään, onpa joskus tappanutkin nuoren, kokemattoman ärhentäjän. Tällöin pidetäänkin vaadintokassa siivoja piskejä; paikoin koetetaan tulla toimeen koiittakin, esim. Åselessa. Koira, jonka porot myötään näkevät, menettää avonantonsa; hyvä vartija näyttäytyy vain tarpeen tullen, välillä se makaillee pensaan tai ahkion suojassa. Tottunut koira ymmärtää kädenviittauksen ja eri komentosanat; se laukkaa käskystä tokan ympäri, ajaakseen eroon pyrkivät porot toisten luo, kun komennetaan *tsōu(s) máná pirrá* ('usu, mene ympäri', I., por.), *mōn pirr* (Ko.), (kaukana olevalle:) *tsēá hōi mōn-mōn val!* ('mene, mene vielä, Ko.), *as raddeb* ('juokse ja hauku laittaa myöten', Åsele). Kun koira käsketään (*huht'tsálih*) menemään lähelle, sanotaan *kás*, jos edemmäs, huudetaan *tsōus* eli *tsūs*, Luul. *kūh!* *kait tãpēla!* ('tuonemmas', verbi *kuvlhkalit*), Åsele *as jãrgel* ('usu käännä tokka'), *tseh talle* ('lakkaa!') *kãrjãte* ('pane maatel!'). Kääntäessään tokkaa koira haukkuu kimakasti (*viššáh*), kun se pyrkii porojen etupuolelle (*viššã'tih* 'käännättää koiralla tokkaa ja pitää sitä koossa'). Karkuporon perään piskiä komennetaan sanoen *kã-tsōus* (I., por.), *kas-tsou* (I., kal.), *gás cō* (N.). Poroja se ajaa takaa käskettäessä *kás-kás-kás* tai *vuōđđil* («ajata») tahi *hau!* (I. po.), *as mingelest*

(‘usu jälkeen’, Åsele); tällöin mies voi kädellään tai sauvalla viitaten osoittaa suunnan. *Ruv'gálih* merkitsee kapeana kulkevan token kuljetusta siten, että koira on sen perässä ja paimen viimeisenä. Koira osaa pidätellä (*tsāg-káádh*) poroja sekä ‘pyöristää’ (*gor'beh*) token, juosten sen ympäri ja häädellen laitaporoja keskempään. Sitten on hyvä lähteä liikkeelle; järvet ja lammet eivät pääse jakamaan tokkaa kahtia. Kun mies kehoittaa vanhaa koiraa mukaansa ja sanoo »minä ‘nyljen’ (*nuovám*) siellä (= tapan poron)», niin kyllä peni lähtee. Viisas koira älyää komentamattakin laukata karkuporon, jopa »sorrakankin» jälkeen; *kukhkäs-mán'ni* (‘kauas-menijä’) ei hellitä ennenkuin on palauttanut karkulaisen. »Hyvä koira voi karkuporon palauttaa kilometrien, jopa pk:n päästä. Porokoira osaa kääntää elon haluttuun suuntaan, tottuneimmat myös token takana häärien hoitavat laumaa, kun tämä seuraa ‘taluporoa’, jota paimen kuljettaa hihnasta. Kohtalaisen koiran avulla paimen hallitsee vähintään 200 poroa.»¹ Hyvä porolappalaiskoira pitää kurissa tuhatkin sarvipäätä lumen aikana, ei kuitenkaan useamman päivän aikana. Keväällä ja syksyllä paimen pitää muassaan paikoin kahta koiraa, jotka työskentelevät vuorotellen. Koira pysähtyy huutaessa tai ainakin »uksiessa» (kiroten ärjyessä); jos näet ei alunperin totuta sitä pysähtymään vähällä käskemisellä, se ei myöhemmin malta lakata mieluisasta työstä, ennenkuin äänensävyistä huomaa toden olevan kyseessä. Mies kutsuu koiran luokseen huutaen omituisella nuotilla: *tsuöh poadi ruok'toh* (‘seh tule takaisin’) tai *poad-ēike* (‘tule tänne’, I., por.), *tseä mōus^{at}* (‘seh, takaisin’, Ko.), *tseh talle* (‘lakkaa!), *kārjāte* (‘pane maate!’ Åsele). Kantavalla säällä voi koiran »huuvata» kilometrinkin päästä luokseen. Käskemättä ei koira sentään osaa vartioida tokkaa, mutta monesti kyllä isäntänsä tavaroita ja teurastettua poroa. *Tūsto deäddi peämä* on koira, joka vartioi tokkaa ulkopuolelta, ollen laitaporoistakin jopa 200 m:n päässä. *Vuōji'tám-p.* ‘ajamakoina’, kulkee token perässä miehen käydessä edellä. Poronetsossa syksyllä pidetään tavallisesti koiraa mukana, ei kuitenkaan Suonikylässä. Tunturiin tottunut koira ei metsässä pysty aluksi paljon mihinkään. — Åselessa ei koiria käytetä tunturilla — siis kesäisin — muulloin kuin lähdeettäessä »jutamaan», s.o. muuttoretkelle, jolloin tokka on koottava. Kesäkausi ja varsinkin vasoma-aika keväällä on koirille helppointa, syysmuutto taas hankalinta, koska porot silloin pyrkivät hajalleen matkallaan alamaahan² ja laukkoessaan sienien perässä. Suomen-Lapissa koiran tehtävä on raskain pälven ja hangen aikana, kun tokka kilvan pyrkii »pounulta» toiselle. Koira tekee tokassa työtä »kymmenen kertaa enemmän kuin ihminen».

¹ Komitean mietintö 1929.

² Drake, s. 50.

Koira tottelee yleensä vain omistajaansa. Salkko-veljeksillä Inarissa oli sellaisia koiria, että ne saattoi lähettää pareittain tokkaa paimentamaan, tai, jos oltiin poronetsossa ja tiedettiin parttioita olevan lähistöllä, koirat pantiin jopa vuorokaudeksi isännättä kiertelemään, ja ne palasivat »asennolle» parttioita ajaen. Eräs poronvaras totutti koiransa ajamaan ja pitämään koossa poroja haukkumatta; toinen omisti kaksi niin vihaista hurttua, etteivät ne päästäneet ketään isäntänsä lähelle. Huippusaavutuksena voidaan pitää seuraavaa. Muudan mies oli opettanut koiransa pidättelemään ajokasta. Ahkiosta noustuaan hän pisti vain ohjashihnan pään koiran hampaisiin. Se oli niin viisas, että ajoi ahkiassa istuen edellä ajavan isäntänsä jäljessä; tällä koiralla olikin oma ajokkaansa.

Jos koira pyrkii raatelemaan vasoja (se on *por^lri-peäná*), sidotaan Luulajan-Lapissa haavoittunut vasa suopungin päähän kaulastaan ja samoin koira niin, että sen kuono joutuu vasan haarojen väliin. Sitten mies vitsoo koiraa, kunnes se alkaa ulvoa, jolloin vasa lähtee laukkaamaan, ja koiran täytyy seurata mukana. Mies juoksee rinnalla, kurittaa pahantekijää ja sanoo: »*tsi tsi tsü!* Purepas vielä vasaa!» Sitten hän laskee vasan irti, lähtee taluttamaan koiraa eikä toru enää. Näin se oppii siivoksi.¹ Inarin porolappalaiset voivat panna raatelijakoiralle »kuonolaudat» (*áunne-luövdih* eli *á.-muorrá*) niin väljästi, että se kykenee juomaan ja haukkumaan, muttei puremaan. Laudat (2 kpl.) tehdään kovertaen kuivasta koivusta; ne tulevat pään molemmille sivuille ja ovat kiinni nahkasaranoissa. Koiraa voidaan taluttaa kaulanuorasta (*tšeäve-* eli *peädnáhpäd^ldi*); kun koira päästetään irti, kääritään nuora sen kaulan ympäri (vrb. *äv^llädih*). On myös piskejä, jotka ajaessaan pyrkivät näykkimään viimeisenä laukkovon poron kinttuja. Niiltä lyödään kulmahampaat (*tšálam*) poikki veitsenhamaralla, sitten kun on pantu puukapula suuhun. Purijakoiralla pidetään Enontekiöllä »kuonoketta» (*vuonás*), joka tehdään leveän renkaan muotoiseksi vanhan vuotakengän partaasta tai koivuliistasta ja kiinnitetään niskaan käyvillä nuorilla siten, että sen etuosa työntyy ulommas koiran kuonoa.² Samaa tarkoitukseen käytetään myös kaulaan ripustettavaa pölkkymäistä tai haarunmuotoista, parin vaaksan pituista »kulppoa» (*tšul^lku*), joka tosin estää vapaata liikkumista. Epäluotettava koira (*lín^lkä-peäná*) kuljeksii milloin milläkin puolen tokkaa ja paimenen silmän välttämässä tappaa vasoja: epävarma peni on *naiv^lgu*. Niskuroivaa koiraa pidetään kiinni, kun suoritetaan jotain koiritta tapahtuvaa askareta, esim. porojen

¹ Pirak, mts. 90.

² Samoin Äselessa pantiin *vuognestak* koiralle kesällä, jos se puri poroja, näillä kun on silloin ohut nahka, ja haava alkaa helposti märkiä (Drake, s. 52).

lypsyä ja erottelua. Jos koira kovalla, rypyliäisellä kerstehangella laukkoessaan haavoittaa jalkapohjansa, niitä voidellaan tervan ja rasvan seoksella (*pihkkä-vuodda*); pahemmassa tapauksessa ommellaan sille pussimaiset töppöset (*peädnäh-skuohpä* eli *-kämä*) vasankoivista tai sisnasta. Töppönen tehdään kahdesta palasta niin, että saumat tulevat sivuille ja karvat sisäänpäin. Se yltää päälle polven, jolta kohden saumaa vähän »kuuvitaan». Töppösiä pidetään vain etujaloissa. Niitä yhdistää kaksi sisnaista sidettä, jotka käyvät selän yli molemmin puolin säkää (I., por.)¹ Toisinaan koiran jalat kipeytyvät niin, että sen täytyy olla kotosalla jouten 3—7 päivää. — Luulajan-Lapissa salvetaan uroskoiria, jos ne juoksentelevat liikaa narttujen perässä. Kivekset leikataan pois ja haava ommellaan umpeen. Ennen sanotaan salvetun puremalla vaatteen läpi, niinkuin porojakin.² — Suden takaa-ajama koira pakenee ihmisen turviin, joskus isäntänsä jalkojen väliin. Äkäistä koiraa ei lasketa irti suden aikana, sillä se menettäisi henkensä.

Koira saa nukkua taljalla isäntänsä jalkopäässä, josta syystä kodan ovi-puolessa on öisin, varsinkin pakkasella, jopa puoli tusinaa karvaturreja. Koiraa ruokitaan hyvin, nimenomaan raskaan työn aikana, joskaan ei tavallisesti työvuoron kuluessa, joka on sama kuin paimenenkin. Voi kyllä sattua, että koira saa paastota pari kolmekin päivää, esim. kun on koottava suden hajoittama tokka. — Ruokaa ei tarjota keittämättä eikä kylmiltään. Porolappalainen antaa koiralleen jauhoilla suurustettua verikeittoa (*värrä-mälis*, *peädnäh-m.*) kautta vuoden, tavallisesti kerran päivässä, pakkasilla kahdestikin. Siinä on vettä tai liha- ja kalalientä ja vatsoja sipellettyinä; kun seos kiehuu, lisätään verta sekä vähän jauhoja ja suolaa. Sitä koira saa ainakin 1 litran, kun keitos on jäähtynyt. Kukin panee koiran kuppiin, joka voi olla useamman yhteinen, lisäksi leivänpurua ja pikku lihapaloja, jota paitsi se saa luita kaluttaviksi. Åseessa koiralle annetaan mm. väkevää, »istunutta» kuivaalihaa ja keitettyjä kalansuolia, Luulajan-Lapissa mm. maidolla sekoitettua lientä.³ Kesällä veri on kuivattua, talvesta saakka poronpötsissä säilytettyä. Kovan työn aikana antavat jotkut lisäksi lihaa, leipää, voita ja kahviakin. Myös keuhkot ovat koiranruokaa. Paikoin jäädytetään huonompaa verta, kuten maksoittunutta, isoon kattilaan, keväällä käytettäväksi. Verikeitto valmistetaan erikoisessa kattilassa, josta kullekin jaetaan (talvella kodassa) ruoka omaan astiaansa, ja kepillä pidetään yllä järjestystä. Kuppina on pyöreä

¹ Vrt. Demant-Hatt, s. 199: Ennen vanhaan on Tornion-Lapissa ja verrattain myöhään Etelä-Lapissa koiran kápälissä pidetty nahkatöppösiä.

² Pirak, mts. 91.

³ Drake, s. 51.

pahkalautanen (*peädnah-tšüyeh*, Luul. *čukte*), tavallisesti koivuinen, halkaisijaltaan 25—30 sm, syvyydeltään vain 5 sm, jotta ruoka paremmin jäähtyisi. Tornion-Lapissa annetaan ruoka yhdestä kupista, joka vuoronperään täytetään; koirat tulevat kupille yksi kerrallaan, nimeltä mainittuna.¹ Perhe, jolla on koiria tavallinen määrä, keittää koirille ennen kuin ihmisille, jotta ruoka ehtisi jäähtyä paimenten lähtemäksi. Aamulla ennen työhön ryhtymistä ei anneta latkittavaa (*tšuoškamuš*), vaan kuiva ruokaa, esim. edellisestä illasta jäänyttä lihaa, vähän kakkua ja raakaa keuhkoa. Kesällä, kun ollaan kalastuspaikassa eikä koiralla ole rasittavaa työtä, se saa usein tyytyä perkeisiin ja ruotoihin. Koiran ruoka on kotona *peädnah-porrámuš* (*p.-porus* jähmeä, *tšuoγyis* latkittava ruoka), tokassa *p.-nies'ti*. Vanha koira ei mene koskaan kodan posioon, jossa ruoka-aineita pidetään — se onkin koiralta kiellettyä; nälkäisenä se saapuu isäntänsä luo ja raapii häntä kápälällään. Inarin porolappalaiset antavat paimenessa koiralle samaa ravintoa, mitä itsekin syövät, tosin niukanlaisesti (lientä runsaasti). Jos esim. kaksi miestä keittää lihaa, tulee lientä 6 ltr., josta miehet nauttivat vain kolmanneksen. Joskus lypsetään kouraan poronmaitoa, jonka koira latkii. Keväällä itsestään tai kurmuihin kuolleiden nuorten porojen liha kuivataan koirien ruoaksi, samoin myöhään syksyllä laihan poron ruho leikataan halki »riipipuoliksi» molemmin puolin selkärankaa ja ripustetaan puunoksaan. Jos koiraa pitää nälässä, se pyrkii toiseen porokylään. Sen omistajasta sanotaan: »koiraansa ei viitsi ruokkia, miten sitten akkaansa!» On havaittu muutamien — luultavasti huonolla ruoalla pidettyjen — koirien syövän halukkaasti sopuleja, vieläpä ihmisen ulosteitakin. — Vanhalle, vähänäköiselle ja -kuuloiselle koiralle annetaan lääkkeeksi 'elävää verta' (*eäl'li-várrá*), jota saadaan niskapistolla tapettavasta teurasporosta. Jos koira pääsee kaluamaan läpikuivia luita, niin sen aistit muka heikentyvät; siksi pä sellaiset luut on viskattava loubikkoon. — Pentu vieroitetaan jo varhain emästään, tätä kun tarvitaan paimentamiseen. N. viikon vanhalle, hampaattomalle pennulle syötetään jo purtua keittolihaa (*suoská'táh*), johon on sekoitettu miedonnettua poronmaitoa tai (Luul.) lientä. Lientä, jossa pieniä lihapaloja seassa, voi antaa jo viikon vanhalle. Lientä ei saa antaa paljoa, koska pennulle tulee siitä muka iso maha (Luul.). Hampaat se saa 3-viikkoisena ja syö sitten »kuin hukka». Jos pentua ruokkii kuivalla muonalla, tulee siitä 'syömätön' (*porá^hteäbme*); sellaisesta koirasta sanotaan: »pentuna ovat kutistuttaneet mahan». Siksi pä on hyvä antaa maitoa ja lientä, myös sekoitettuna; »maitoliha» (*miel'ke-pier'gu*) on sen mieliruokaa.

¹ Demant-Hatt, s. 171.

Koiraa uhkaavat tauditkin. Heinäkuun 15—28 päivänä on »koiranpäivät» (*peädnäh-peäivih*), jolloin tarkataan, syökö koira *p.-suöi'dni*-nimistä heinää. Jos syö, ei tule koiratautia (*peänâ-jäbmu* tai *-tav'dä*). Milloin holkäävän piskin peräkarvoissa riippuu mato, sekin on hyvä merkki. Jos koira p.o. päivinä makaa selällään vaikkapa kerrankin, se tietää kuolemaansa. Koiratauti voi ilmestyä mihin vuodenaikaan tahansa, useimmin sentään mätäkuulla. Peni käy veltoksi ja loikoo syömätönnä, huonovointisena, sitten rupeaa »taajomaan», kaatuu pitäen suutaan auki ja kuolee; joskus paranee, kun kaadetaan kurkkuun suola- tai tupakkavettä tahi viinaa. Tauti on tarttuvaa ja se voi surmata kaikki porokylän koirat. On vakava juttu, jos poromies kerralla menettää kaikki piskinsä. Hänelle ei kernaasti lainatakaan koiria, kun arvellaan niidenkin saavan tartunnan. »Häntävika» eli »h.-mato» (*seäilbe-vihkki* l. *-mähttu*) vaivaa koiran hännänpäätä, joka kutiaa niin, että eläin sitä jyr sii. Kohta tulee araksi ja estää koiran juoksua. Paikoin pentu sen varalta »rokotetaan» leikaten hännänpäättä sen verran, että tulee verta, jonka pennun emä nuolee. Koltat kertovat: Kun koira alkaa purra puita, on mato kielessä; silloin leikataan hännänpää tai otetaan mato pois. Nuoralla pingotetaan suu auki ja vedetään kieli ulos. Sitä viilletään veitsellä sen verran, että saadaan irti mato, joka leikataan kahtia. Toinen puoli viskataan pois, mutta toinen puoli pannaan leivänpalalle ja annetaan koiran syötäväksi; silloin tämä paranee.¹

»Koiraa ei saa tappaa syyn, vaan tarpeen tähden», vaikka siihen kuinka suuttuisi. Jos syyn tähden surmaa koiran tai muunkin kotieläimen, se on melkein kuin murha. Koira on toisessa elämässä ensimmäisenä valittamassa Jumalalle saamastaan huonosta kohtelusta.² Pätevä syy on sentään, jos koira vanhuuden tähden tulee kelvottomaksi tai saa vamman, esim. menemällä pyyntirautoihin. Koira tapetaan hirttäen (*hârtsästih*), ei elävään, vaan »tapettuun» (*kod'dom*) puuhun, kuten »suongerin», luovan, katoksen, tai verkkovapeiden ulkuun. Hirttäjä ottaa esim. ahkion kaaristein, sitoo sen pään riukuun ja tekee juoksusolmullisen silmukan, jonka pistää koiran kaulaan annettuaan sille pienen makupalan. Sitten hän vetää köyden pään telineen jalan ympäri tiukasti ja niin korkealle, että koiran takajalat juuri koskettavat maata — ilmaan sitä ei saa ripustaa. Koira saa olla siinä n. 5 minuuttia, sitten se lasketaan maahan ja vedetään köydestä tai etukäpälistä luolikkoon. Omistaja ei itse hirtä eikä ole näkemässä hyvän koiransa loppua, mutta huonon koiran hän kyllä tappaa. »Huonot koirat lopetan, hyvät elätän.» Koltat eivät ole hirtossa näin tarkkoja, vaan vetä-

¹ Tekijä, Koltanlp. satuja, s. 160. — Samantapaista tietää Ruotsin-Lapista NORDSTRÖM Kätornas folk.

² Vrt. ELGSTRÖM Karesuandolapparna, s. 124.

vät koiransa kasvavaankin puuhun ja roikkuvaan asentoon. — Koiran hirtto on kaikkein halvin tehtävä. Jos joku on hyvin taitamaton, sanotaan: »hänestä ei ole kalua koiraakaan hirttämään». Pennutkin tapetaan samalla tapaa, mikäli ne ovat hitaita, huonotyyliisiä tai väriltään sopimattomia; naaraspennuista vain harvat saavat jäädä henkiin. Liian pitkäkarvaiset eivät ole hyviä, koska lumi pyrkii jäätymään niiden turkkiin. Pennun kaulaan pannaan juoksusilmukka ja nuoran päistä vedetään vastakkaisiin suuntiin. Åselessa mainitaan koiria vanhastaan lyödyn kirveshamaralla kalloon. Inarissa tapetaan raavaita koiria jo ampumallakin. Koiralla on lappalaisten uskomuksissakin tietty sijansa. Skandinavian lappalaisilla tavataan tarina siitä, miten koira nälissään tarjoutui ihmisen palvelukseen, jolloin ne molemmat tekivät keskinäisen sopimuksen.¹ — Kun lappalainen lähti uhraamaan, hän satoi koiran kiinni, sillä se ei saanut tulla palvospaikalle.² Jos koira otti uhriteuraan luun kuljettaen pois tai syöden sen, koira tapettiin ja vastaava luu sen ruumiista otettiin pantavaksi uhrieläimien joukkoon.³ Koiria uhrattiinkin: mm. metsästäjä sai kuoltuaan koiransa hautaan mukaansa, samoin emäntä paimenkoiransa;⁴ Kemin-Lapista kerrotaan v. 1620, että vainaja haudattiin lähelle kotaa, ja hänen koiransa sidottiin haudan ääreen.⁵ Jossakin on ollut tapana, että musta koira haudattiin elävältä vaimon synnytyksen helpottamiseksi. — Ukonilman sattuessa koira ajetaan ulos asunnosta. Tämä johtunee uskomuksesta, että ukkoson vainoamat pahat haltijat piiloutuvat koiran turkkiin.

Uroskoira on *rav'ja* (E.) (Luul. *raivēs*) tai *varres-peäná*, narttu *tsii'ku*, E. *tsig'gá*, Luul. *kaššu*, Arjeplog *kavššuo*, Hatfjelldal *roaksu*, Kalfjord *siŋ'ka*, pentu P. *vielpis*, Ko. myös *ku'htts'e* (vrt. Uniemi *kuhttša* 'iso, muutaman kuun ikäinen penikka', et.-lp. *skuočče* 'penikka'), Luul. *átäk*, *tšutšur* puolivuotiaaksi, sitten *átäk-pāna*⁶, Ko. *ōdi-pienni*. *Šūvon* on koira merkityksessä 'vireä' (Luul. *šūvun* 'harjoitettu paimenkoira'), *tšūvon* 'seuralainen'; *šäv'ge*, Luul. *lūkikiläuki* 'sessu' on koiran hyväilynimi, *hor'ti* 'hurтта, iso koira', Luul. *kūerāče* 'isäntänsä vieressä makaava', *culcu* 'vanha', *čāvān* 'pieni'; *sihtte-peäná* koira karvanluontiaikana. Erisnimiä ovat Luul. *Fanti* 'sakeakarvainen', N. *Faš'ko* 'häntänsä heiluttava, mielis-televä', *Habbo*, *habo* 'pieni, laiha', *Hai'pa* 'kömpelö, hupsu', Luul. *Hol'ju* 'iso', P. *Hollke*, *Huli*, *Häv'ke* 'punanruskea pystykorva', *Jiev'já* 'valkki',

¹ Esim. Pirak, s. 88.

² HÖGSTRÖM Beskrifning, s. 195; Drake, s. 52.

³ J. Fellman, Anteckningar II, s. 45.

⁴ v. DÜBEN Om Lappland och lapparne, s. 83 (Fjellnerin mukaən).

⁵ I. FELLMAN Handlingar, I, s. 309.

⁶ Pirak, s. 89.

Jor'be (N. myös *Jor'bo*) 'hännätön, töpö', *Käi'ri*, *Käiris* 'jolla on jaloissa valkea viiru', Ko. *Käl'be* 'valkonokka', I. *Ket'ki* 'ahma', *Kimu*, *Kirjis*, Ko. *Ker'jas* 'kirjava', Ko. *Kuvv'da*, P. *Kuv'ge* (U., Ko.) 'sudenkarvainen', (E.) 'vaaleanharmaa', N. *Gugat* 'pitkä', Ko. *Lä'ppaž* 'isokäpälinen', Kaaresuvanto *Lajjo* 'reipas, rohkea', N. *Lino*, P. *Lum'bu* 'riippukita', (E.) 'iso koira', P. *Lun'ke* eli *Shun'ke* 'luppakorva', *Lur'fe* (*Lur've*, *Luf'fe*) »rössö», 'pörröinen', I. *Latur* 'pitkäkarvainen', P. *Mur'ju*, *Mus'te* 'lyhytkarvainen' musti', Luul. *Muttus*, P. *Nähpul* 'töpöhäntä' (oik. 'tappi'), *Näs'te* (Ko. *Näs'te*) 'pilkkuotsa', *Nätu*, *Njáv'ge* 'lyhyt ja sileäkarvainen', *Nor'ri* 'tessu', Uum. *Numpen* 'töpö', N. *Njallá* 'naali', *Bájan* 'ukkonen (ääneltään)', E. *Pár'fi* »rössö», P. *Pár'ri* 'paksu', E. *Pävgis* 'sepelkaula' (suokukon nimen mukaan), P. *Pen'nu* (N. myös *Ben'ne*) 'pieni', *Pidtäs* (Luul. *Pitūs* 'sukka-jalka', (I. por.) *Pil'ke*, *Pil'ko* 'jolla on ruskeat pilkut silmäin päällä', Ko. *Pilkk'e* 'täpläniska', P. *Por'gi* 'pitkäkarvainen', *Rän'ne*, E. *Rän'ne* 'halli', P., N. *Raš'ko* 'ohutkarvainen', Kaaresuvanto *Rin'go* käyrähäntäinen', Tysfjord *Roavan* 'kovasti haukkuva', P. *Róas'til* 'innokas ja rohkea', *Rui'se*, *Run'ne* ('punan)ruskea', *Ruv'ge* 'joka ajaa tokkaa, niin että tämä juoksee kapeana köytenä', *Ruv'ke* 'tummanharmaa', N. *Ruovsot* 'punainen', N. *Siegges* 'jolla jalat ovat takaa valkokarvaiset', P. *Škai'ge* 'kovakurkku', *Škuöl'fi* 'valkea (kuten lapinpöllö)', Luul. *Slab'ri* 'luppakorva', P. *Svar'ká*, N. *Šai'ki*, *Šai'gi* 'kaikuen haukkuva', *Šäv'ge* (N. *Šavge*) 'tarmokas', N. *Darra* 'pieni, lyhyt', P. *Tilko*, U. *Tiel'ku*, I. *Tiälkk'u* 'täplikäs', E. *Til'ko* 'jolla on valkea kaira kuonon päällä', Ko. *Tielkk'a* 'pilkkuotsainen tai -rintainen', N. *Digga* 'pienitäpläinen', P. *Tigkál* (ei E.), Ko. *Tiggál*, I. *Tigál* 'jolla on ruskeat pilkut silmäin päällä', I. *Tóalppi* 'tummanruskea', N. *Duor'še* 'paksu', *Cir'ko*, Tysfjord *Ciel'lie* 'virkkku, alinomaa haukkuva', *Tsohppis* (N *Coppes*) 'tuhma', N. *Čai'ne* 'suippokuonoinen' P. *Tšähp'pe* (E. *Tšah'pi*, Luul. *Čahpa*, *Čäp*, et.-lp. *Čähpä*, Ko. *Tšahp'pa*) 'musti', *Tšälmo* eli *Tšámno* = *Tigkál*, U. *Tšárgü* (et.-lp. *Čgr'kä*) 'täplikäs', P. *Tšēhporás*, Luul. *Čēpure* 'sepelkaula', *Tšēbo*, Jukkasj. *Čep'pe*, P. id. (valkea sepel), *Tšēsko*, N myös *Čes'ki* 'lumivalkea', *Tšiergis* 'musta tai ruskea koira, jolla on valkea sepel kaulassa', *Tših'ká*, *Tšuög'gi*, *Tšuöris* (E. *Tšuuris*) 'sudenkarvainen', Hammerø *Čurre* 'halli', *Tšuör'gü* eli *Tšurge* 'halli', (I.) *Vah'ta* 'vahti', Ko. *Vielpas* 1. koppelonvärinen; 2. musta koira, jolla on kyljessä vaaleanharmaita, jaloissa valkeita karvoja', P. *Vir'ko* 'virkkku', N. *Vuov'da* 'ahmatti'. Hyvän koiran nimi menee perintönä koirapolvesta toiseen; niinpä Pannella on ollut *Ruv'geja* ylimuistoisista ajoista. Koltat eivät anna nartulle muuta nimeä kuin *Ku'htsaž*, *Köhtsaž* 'penikka'. Nartun nimiä ovat N. *Siegges*, *Cigan*, naaraspennun taas Luul. *Jaffi*, *Luohki* ja *Muotēs*.

Etelälapissa näyttää kehittyneen suuressa määrin omaperäinen

termistö. Koiran yleisnimiä ovat *peänan* ohella *hääruo*, *kuoj⁶ra* (< koira), *ce'ähcà*, *ceffà*, *coxçà*, (δ) *tēre*, *riēre*, (φ) *meäçkuo*, *ruoksuo*, *tiks*, *tikše*, 'nuori koira, penikka' *skgáñg*, *skgñ'kē* (Arj. *škan`na*, *škan`čuo*), *snεarà*, (Arj.) *škuñiē*, *šñakke*, *šñuočē*; erisnimiä *Fielle*, *Jer'riē*, *Kam-mghcū*, *Kāntā*, *Kar^omā*, *Kum^uhkā*, *Lüf|fe*. (vrt. edellä *Luffe*), *Nur'lrä*, *Puotā*, *Snüllē* ('huono paimenkoira') *Stēle*, *Šampä*, *Šagr'lrä*, *Tur'lrä*, *T^hapl'pä*, *Cuğcà*.¹

Porokoiraa käyttävät, paitsi lappalaiset, myös tundralla asuvat jurakkisamojedit. Molemmilla kansoilla näyttää poronhoito kuitenkin kehittyneen itsenäisesti, joten koiran käytöllä paimennukseen ei liene yhteistä pohjaa.

T. I. Itkonen.

¹ LAGERCRANTZ Lappischer Wortschatz. — Norjanlappalaista aineistoa: HELLAND Finnmarkens amt II, s. 97; NIELSEN Lappisk ordbok; QVIGSTAD Lappiske Navn paa Pattedyr etc. Luulajanlappalaista WIKLUND Lule-lappisches Wörterbuch; PIRAK Johttee saamee viessoom.